

rá musela ustoupit komunistické ideologii, respektive železné oponě, jež tudy vedla.

Bylo by velkou kulturněhistorickou škodou dochová-
né zbořeníště sídla nabídnout k zástavbě bez jakýchkoli
regulativů respektujících dosud čitelnou archeologic-
kou stopu a jasně vymezujících hmotově urbanistická
schémata původní zástavby. Odstrašujícím příkladem
může být právě Jelma. Stejně tak by byla škoda, aby or-
gány státní správy, samosprávy či jednotlivci připustili
snadno proveditelné plošné rekonstrukce v prostředí
města či vesnice a různé zemědělské, meliorační ne-
bo jiné utilitární úpravy nechráněných území bez histo-
rických souvislostí a urbanistických vazeb (obr. 11).

Michaela ŠPINAROVÁ, Jindřich ŠPINAR

Sušárna ovoce v Zálší – drobný technický klenot

I mezi drobnými neindustriálními technickými objekty
najdeme řadu těch, které při bližším zkoumání prokazují
svou mimořádnost. V případě sušárny ovoce u č. p. 12
v Zálší, okres Ústí nad Orlicí, pak neobvyklostí nalez-
neme hned několik. Příkladem zmiňme netypické umís-
tění vedle domu usedlosti namísto mnohem bezpeč-
nější polohy až v zadní části sadu, konstrukční
zvláštnost (boční manipulační otvor), ale také její „stá-
ří“ (dendrochronologicky datována do 70. let 19. stole-
tí, což je zhruba dvě desítky let po skončení aktivního
používání techniky roubení ve zdejší oblasti).¹ Ostatně
všední u tohoto typu drobného technického objektu
není ani jeho prohlášení za nemovitou kulturní památ-
ku (r. č. 100856).

Pro přiblížení podoby objektu a především pro před-
stavu o jeho typologickém zařazení zmiňme, že tato
drobná dvoupřístavková sušárna ovoce patří k objek-
tům se zasouvacími lísami a s bezdýmným provozem.²
V jižním průčelí sušicí komory, která je roubená, pro-
stupuje stěna vyhřívací pece zděná z pálených cihel
s ústím topeniště a výdechovým otvorem nahrazujícím
komín. Přípravný a obslužný prostor má podobu jedno-
duché rámové konstrukce, druhotně částečně bedně-
né. Celý objekt kryje sedlová střecha, jež předstupuje
v jižním průčelí o více než 1 m z důvodu ochrany ob-
sluhy před nepohodou.³ Kouř otopného systému su-
šárny neodvádí komín, ale odchází zmíněným výdecho-
vým otvorem umístěným vlevo nad ústím vyhřívací
pece. Takové řešení zajišťovalo mírný tah vhodný pro
udržování teploty v sušicí komoře bez zbytečné spo-
třeby paliva. Doplňme, že podobu vyhřívacího systému
dokládá kromě zmíněného výdechového otvoru také
ústí vyhřívací pece ve stěně vyzděné z pálených cihel.

Oprava sušárny ovoce

Po řadě let, kdy objekt chátral, došlo v první polovi-
ně roku 2015 k jednání, během kterého se díky Kraj-
skému úřadu Pardubického kraje podařilo získat chy-
bějící část finančních prostředků, aby mohly být
zahájeny opravy. Velmi podstatným pro zachování ma-
ximálního množství autentických částí stavby se stalo
konstatování, že objekt nebude zbytečně vrácen do
funkční podoby s rekonstruováním dnes neexistující-
ho otopného systému, o jehož podobě se můžeme
pouze s blíže nespecifikovanou mírou pravděpodob-
nosti domnívat.⁴

V září tohoto roku pak tesař David Stejskal z Pardu-
bic zahájil opravu, která objektu přinesla nejen maxi-
mální zachování autentických částí, ale došlo při ní ta-
ké k řadě zajímavých zjištění.⁵

Zdůrazníme, že oprava má podobu velmi kvalitní
ruční práce, což je míněno doslovně, tedy oprava pro-
běhla skutečně bez použití elektrického nářadí. Zá-
sadní při její realizaci bylo respektování dochovaných
částí, a to nejen trámů, ale také detailnějších prvků,
např. dvou subtilních kulatin přibitých pomocí hřebíků
ke krokům a zajišťujících zavětrování nebo části střeš-
ních latí. Z nich David Stejskal šest dochovaných kusů
znovu použil. Zbylé tesal z nového materiálu jako tří-
stranné. Pro kladení zde použité krytiny – hladkých
střešních tašek „bobrovek“ – totiž musí být střešní latě
na horní hraně opracována bez oblín.

Pro úplnost dodejme, že došlo také na nezbytné
částečné přezděnění stěny z pálených cihel s ústím vy-
hřívací pece a výdechovým otvorem. Oproti opravám
prováděným s razantní výměnou zdicího materiálu
a s vápennou, či dokonce vápenocementovou maltou
zde došlo pouze k opravě v nejnútnejší míře s výmě-
nou několika cihel a s použitím hliněné malty.

Shrnutí starších a nyníjších zjištění

Zcela nezvykle se ve východní stěně sušicí komory
nachází ostění dveří. Dosud jediné známé vysvětlení
je, že dveřní otvor sloužil pro manipulaci se sušeným
ovocem na lísách, neboť se v rámci celé komory suší
nerovnoměrně a je třeba je proto kontrolovat a přero-
vnávat. U obvyklých sušáren ovoce se to děje vytaže-
ním jednotlivých lís, což samozřejmě neumožňuje po-
rovnání v celku.

Další zvláštností je vzhledem k nevelkému stáří ob-
jektu archaické řešení stropu sušicí komory, který je
vyroben z púlých povalů, obtočených slámou namá-
čenou v hliněné směsi a opatřených z vnitřní i vnější
strany hliněnou mazanicí. Takové řemeslné provedení
z jiné drobné sušárny ovoce neznáme, a to nejen ve
zdejší oblasti. Tato mazanice z jednoho nahrazované-
ho povalu byla plavena a paleobotanicky určena.⁶ Ta-
to analýza jednoznačně určila zmíněnou slámu díky
několika zachovaným fragmentům klásků včetně ne-
zralých jako žito seté (*Secale cereale*). Kromě něj
zpráva zmiňuje, že „nehodně byly zjištěny i větvičky, lis-

ty a drobné uhlíky břízy. Byl nalezen i fragment dubo-
vého listu, borka a jehlice borovice lesní a uhlík vrby.
Za zmínku stojí i přítomnost pecky slivoně švestky
i jedno semeno révy vinné“.

Analýza tak jako „vedlejší produkt“ potvrzuje do-
mněnku, že hlínu pro mazanici připravovali stavebníci
bez snahy o dodržování čistoty, a to pravděpodobně
přímo na „holé zemi“ s ignorováním příměsí, které se
do směsi dostávaly z bezprostředního okolí.

V roce 2000 provedl Josef Kyncl již zmíněnou den-
drochronologickou dataci a při pozdější prezentaci vý-
sledků konstatoval, že při zpracování vzorků tří roube-
ných sušáren ovoce (u č. p. 3 a 4 v Noříně a u č. p. 12
v Zálší) „se mnoho jednotlivých prvků ukázalo vzájem-
ně nesynchronizovatelných a často i zjevně nesyn-
chronních, takže musely být podrobeny pokusu o syn-
chronizaci každý samostatně. Sušárna v Zálší vykazovala
i pestré druhové složení a jediné tři odatované (smrkové)
trámky vykazovaly rozdílné datace podkorního (1866,

■ Poznámky

1 Znalecký posudek č. 109-39/99 na dendrochronologic-
ký rozbor roubené sušárny ovoce u č. p. 12 v Zálší, vypra-
covaný Josefem Kynclem; dále též Josef Kyncl, Dendro-
chronologie Českomoravského mezihoří a její význam pro
datování smrkového dřeva, in: *Sborník příspěvků ze semi-
náře Vesnické technické památky – výrobní objekty*, Vyso-
ké Mýto 2003, s. 63–65.

2 Sušárnami ovoce a sušením v nich, popř. sušením ovo-
ce jinými způsoby se zabývá např. následující literatura.
Jiří Trejbal, Pěstování a sušení ovoce ve východních Če-
chách, in: *Sborník Zemědělského muzea v Praze Prameny
a studie*, sv. 30, Praha 1989, s. 212–234; Idem, Sušárny
ovoce v českých zemích, in: *Sborník Zemědělského mu-
zea v Praze Prameny a studie*, sv. 30, Praha 1989,
s. 87–212; Radim Urbánek, Sušárny ovoce v okr. Ústí nad
Orlicí, in: *Sborník příspěvků ze semináře SÚPP ve Vlčnově
ve dnech 13. – 15. 9. 2000*, Praha 2001.

3 Např. Radim Urbánek, Sušárny ovoce v okr. Ústí nad Or-
licí, *Zprávy památkové péče* LXIII, 2003, s. 27–33. Tento
článek obsahuje další informace k jednoduchému popisu
objektu.

4 Vedle zmíněné původní funkce sušení ovoce se zde po-
dobně jako u velké části zejména venkovních sušáren
ovoce mohlo provádět také uzení. Snadná úprava sušáren
ovoce v podobě drobné stavební změny vyhřívacího kanál-
ku k němu doslova sváděla. U zálešské sušárny ovoce ne-
existují přímé doklady jejího použití jako udrny. Snad jej
nepřímě dokládají stopy po „požáru“ na trámech roubení,
resp. jejich očazení.

5 Děkuji Davidu Stejskalovi za řadu podstatných upozor-
nění a několik podnětných konzultací k této sušárně ovo-
ce i tesařskému řemeslu.

6 Rozbor provedený Janem Novákem dle zprávy Zálší
sušárna ovoce u čp. 12 okres Ústí nad Orlicí ze dne
17. 12. 2015.

1

2

3

4

Obr. 1. Zálší (okres Ústí nad Orlicí), sušárna ovoce u č. p. 12. Stav po mnohaleté absenci jakékoliv údržby. Foto: Radim Urbánek, 2013.

Obr. 2. Zálší (okres Ústí nad Orlicí), sušárna ovoce u č. p. 12. Objekt po sejmutí střešní krytiny a jeho vyčištění. Viditelné je podélné zavětrování pomocí nehraněné tyče. Foto: David Stejskal, 2015.

Obr. 3. Zálší (okres Ústí nad Orlicí), sušárna ovoce u č. p. 12. Stěna s ústím topeniště a výdechovým otvorem po vyčištění. Foto: Radim Urbánek, 2015.

Obr. 4. Zálší (okres Ústí nad Orlicí), sušárna ovoce u č. p. 12. Oprava krokve s vloženým čepem. Vlevo nahoře zachovanou střešní lať doplňuje střešní lať nově tesaná. Foto: David Stejskal, 2015.

1873) a posledního (1856) letokruhu“. Josef Kyncl tehdy vyslovil následující domněnku: „Pro zhotovení roubené stavby z krátkého (do 1,5 m) dřeva byl zřejmě používán příležitostně získaný materiál, např. odpad z jiných staveb, vybrané kusy ze skládek rovnaného (palivového) dříví, zbytky z dřívějších staveb, uložené někde v usedlosti apod. Počítat musíme i s druhotně použitým materiálem.“⁷

Při zahájení prací se David Stejskal pozastavil nad uvedenými závěry a vyslovil pochyby nad dendrochronologickou datací a určením druhu dřeva. Z pohledu tesaře má totiž zálešská sušárna ovoce jednotný charakter a jistě není poskládaná ze „zbytkového“ dřeva. Platí totiž z řemeslného hlediska zásadní poznatek, že starší, a tedy suché dřevo se nedá kvalitně tesat. Tento názor vyvolal potřebu druhého dendrochronologického rozboru, který posléze zajistil Tomáš Kyncl v listopadu 2015.⁸ Bohužel se však ze všech 10 odebraných vzorků podařilo datovat pouze jediný – prahový trám roubení v jihozápadní stěně. Ke smýcení jeho dřeva došlo v letech 1867–1868. Přestože z výsledku nelze dovozovat další obecné souvislosti, můžeme za pozitivní považovat, že se tato datace nachází mezi datacemi podkorních letokruhů (1866 a 1873) z již uvedeného rozboru Josefa Kyncle.

K zajímavému zjištění došlo při rozebírání krovu. Střešní lať byla v každém styku s krokví přibita dvojicí strojně vyrobených hřebíků, jedním o délce 80 a druhým 90 mm. V krokvích se nenacházely stopy po jiných hřebících nebo dřevěných kolících. Z toho je zřejmé, že latě i krokve pocházejí ze stejného období, a zároveň tedy datují stáří strojně vyráběných hřebíků

a především jejich použití ve vesnickém prostředí, a to ještě na drobné technické stavbě, u jaké se obecně předpokládá, že využívala spíše zbytkový a druhotně použitý materiál.⁹ S ohledem k limitujícímu zjištění obou dendrochronologických rozborů sice nelze stanovit přesnou dobu jejich použití, ale určitě nebudeme daleko od skutečnosti s předpokladem první poloviny 70. let 19. století.

K vybudování krovu nad sušicí komorou i manipulačním prostorem došlo v jedné etapě, jak vyplývá např. ze způsobu tesání jednotlivých trámů a především z jednotlivě prováděných tesařských značek.

■ Poznámky

7 Kyncl (pozn. 1), s. 65.

8 Podrobně viz Tomáš Kyncl, Dendrochronologické datování dřevěných konstrukčních prvků sušárny ovoce u čp. 12 v Zálší, nepubl. výzkumná zpráva, DendroLab Brno, 2015.

9 Předpoklad „zbytkového materiálu“ opodstatňuje skutečnost, že v sušárnách ovoce se běžně druhotně používaly kachle a litinové pláty ze starších topných zařízení, starší pálené cihly nebo keramické kouřovody čtvercového průřezu.

5

Obr. 5. Zálší (okres Ústí nad Orlicí), sušárna ovoce u č. p. 12. Objekt po opravě. Zachováno bylo i kladení bobrovek se spárami nad sebou. Foto David Stejskal, 2015.

Za zmínku stojí také překvapivé zjištění, že celé dno sušící komory tvoří podlaha z pálených cihel. Zajímavostí je, že díky navýšení terénu je nyní sice cca 20 cm pod jeho úroveň, ale i přes tento problém a přes skutečnost, že do objektu v minulosti zatékala dešťová voda, jsou tyto cihly v pozoruhodně dobrém stavu. Je třeba dodat, že podezdívka z lomového kamene je ne docela běžně lícovaná na vnitřní stranu roubení.

Zvláštní a ne zcela objasněný původ se vztahuje k otvoru v prvním trámu roubené stěny, zazděnému pálenými cihlami. V jeho střední části můžeme rozeznat dvě spáry, které naznačují, že se zde nacházel otvor na šířku cihly (okolo 15 cm). Nabízí se pravděpodobná možnost, že se jedná o pozůstatek vyústění přímého topného kanálu. Pokud je tomu skutečně tak, vede to k předpokladu, že i tak drobný technický objekt prodělal vývoj ve dvou etapách, spočívajících ve změně podoby vytápěcího systému z méně účinného rovného vyhřívacího kanálu. Oproti němu dokládá dochovaný výdechový otvor existenci mnohem účinnějšího topného kanálu tvaru U, k čemuž s největší pravděpodobností došlo doplněním již existujícího přímého kanálu. Na základě analogií z jiných sušáren ovoce můžeme předpokládat použití keramických kouřovodů.¹⁰

Pozornost věnujme i tahu pro lísy. Nejprve došlo k zavázání obou nároží severní stěny sušící komory a teprve poté se do ní vyřizl otvor, jehož rozměry jsou svisle o několik centimetrů větší než vlastní rám s tahy pro lísy. Aby rám nezůstal volný, je otvor na spodní straně vyplněný menšími kusy dřev. Celá konstrukce severní stěny je stavebně nelogická. Nabízí se totiž technicky vhodnější řešení se sloupky po obou stranách tahů pro lísy nahrazujícími nárožní roubené spoje.

Závěr

Zálešská sušárna ovoce sice zdánlivě působila před opravou velmi rustikálně, ale nemohla být postavena jako provizorní. Svědčí o tom kvalitní tesařská práce jak roubení, tak krovu, ale též způsob provedení stropu.

Pozornost u této sušárny ovoce přitahuje mimořádné řešení s dvířky umožňujícími kontrolu a případně manipulaci celé sušené vsázky ovoce. Důsledně vzato totiž z hlediska provozu tohoto technického objektu daná kontrolní dvířka nejsou nezbytná, což vyvolává otázku, zda jejich smysl nespočíval v něčem jiném.

Oprava zálešské sušárny ovoce vycházela z konzervačního přístupu, který vedl k maximálnímu zachování autentických konstrukcí a prvků, což není samoúčelné, ale zachovává možnost jejich pozdějšího vysvětlení nyní ne zcela srozumitelného smyslu, resp. funkce.

Při opravách historických objektů zpravidla platí, že o peníze jde v první řadě. V případě drobného objektu tohoto typu však nemusí finanční stránka hrát hlavní roli. Naopak to, zda se oprava povede, či nepovede, vychází z dobré vůle zúčastněných – zejména majitele (investora) a řemeslníka, který vlastní opravu provádí. Klíčové je samozřejmě respektování autentických součástí včetně drobných a při opravách běžně přehlížených prvků (např. krátké kulatiny zajišťující zavětrování krovu), ale také snaha o provedení nových prvků s vysokou kontinuitou tradičního řemesla.

Realizace záchranných prací na tomto objektu, přesněji jeho rozebírání před opravou, měla také jeden vedlejší, ale podstatný přínos. Tím je doklad použití strojně vyráběných hřebíků ve vesnickém prostředí na drobném technickém objektu, který nebyl reprezentativní, ale naopak ryze účelovou stavbou.

Radim URBÁNEK

■ Poznámky

10 Jde o typ kouřovodu se čtvercovým průřezem, užívaného k odvodu kouře z otopných zařízení do komína nebo tělesa dymníkové kuchyně ještě před kouřovody plechovými.

Škabrada očima kolegů, přátel a žáků

V únoru tohoto roku oslavil významné životní jubileum prof. Ing. arch. Jiří Škabrada, CSc. Narodil se před 70 lety v Praze, kde na ČVUT vystudoval architekturu a pak pokračoval v aspirantském studiu, v němž se zaměřil na lidovou architekturu jako odraz a pramen poznání stavební tvorby raného středověku. Jeho prvním krátkodobým působištěm se stal Archeologický ústav ČSAV, kde, jak sám s oblibou uvádí, pracoval jako „kopáč“. Ve skutečnosti však v tomto období, na které vzpomíná Zdeněk Smetánka v Hledání zmizelého věku, provozoval archeologii bez rýče. S oblastí stavebněhistorických průzkumů nejen lidové architektury, badáním o nejstarších vesnických stavbách a výzkumem historických konstrukcí je pak spjata celá jeho profesní dráha. Lze ji rozdělit na tři základní etapy: – působení v průzkumovém středisku Státního ústavu pro rekonstrukci památkových měst a objektů (SÚRPMO) v letech 1974–1986, – období věnované památkové péči o lidovou architekturu a přípravě ochrany vesnických sídel v tehdejší Státním ústavu památkové péče a ochrany přírody (SÚPPOP) v letech 1986–1989, – pedagogická činnost na Fakultě architektury ČVUT v Praze v letech 1989–2011, posléze i na dalších univerzitách, které rozšiřovaly záběr své specializace o obor stavební historie; od roku 2003 dodnes takto působí na Univerzitě Pardubice.

Pokusili jsme se tyto etapy přiblížit čtenáři čísla ZPP věnovaného lidové architektuře osobními pohledy kolegů, přátel a žáků, jimiž se všichni cítíme být.

1

Obr. 1. Jiří Škabrada při výkladu v kruhu svých žáků v Zubrnici. Foto: Jan Pešta, 1993.

Kapitola první

S Jiřím Škabradou jsem se poprvé setkal na počátku 80. let ve Státním ústavu pro rekonstrukce památkových měst a objektů, ve „skupině“ lidové architektury (tehdy ještě vedené architektem Jaroslavem Vajdišem). Lehce depresivní atmosféře doby odpoví-